

Ion Caraion – între ironie și protest

Ludmila Rotăraș

Se poate considera că Ion Caraion și-a sacrificat libertatea pentru salvarea prin poezie a libertății umane și a valorilor morale aflate în impasul degradării. Anii petrecuți în închisorile și lagărele concentraționale și-au lăsat amprente vizibile asupra psihicului și fizicului acestui scriitor, între pereții celulelor „s-au născut” cele mai multe poezii care vor constitui volumul de versuri *Eseu*, publicat în 1966.

Ciclul *Genezelor* reprezintă poeme de meditație asupra condiției umane și a tuturor obiectelor și ființelor cu care omul este în relație de interdependență. Acestea constituie veritabile poezii-retrospectivă, în care autorul nu doar constată ceva, ci apare și în postura de martor ocular al evenimentelor desfășurate și re trăite cu dramatism. Inițial, atmosfera este aparent calmă, constatările sunt de ordinul detaliilor, poetul remarcând inconstanța lucrurilor : „Pământul face femeii de văpaie, / de care –dacă te apropii- dispar”, „fetele au capuri ca niște plante marine”, iar „aerul avea mâinile de fân” (*Geneze*). Totul se află sub semnul transformărilor și al dinamismului continuu, iar dragostea comunică cu moartea : „dragostea croșetează fluturi mari ca văpaia”(*Geneze*). Războiul este forța atroce care introduce un handicap în dezvoltarea vieții mundane, modificând ordinea firească a lucrurilor, astfel agitația devine o caracteristică definitorie a ceea ce ar trebui să fie, în mod normal, static, iar ființele active cândva, stagnează într-un soi de imobilitate.

În volumul *Eseu*, războiul este concentrat în câteva cuvinte-metaforă (morminte, tranșee, bocanci, hărți sângerate, carbonizare etc.) prin care autorul aduce în actualitate acel univers desacralizat și devitalizat în care oamenii, dezamăgiți de banalitatea cotidianului și capturați într-un cerc închis, fără posibilitate de liberă evadare, devin anxioși, suspicioși. Protestul lui Ion Caraion împotriva războiului nu este epic, e un strigăt ironic, iar, uneori, ironia este dureroasă și categoric autobiografică. Umbra halucinantă a războiului se mai păstrează în toate : „Buze și morminte viteze deschise spre cer...”(*Comoara cucerită*) protestează împotriva reminiscențelor războiului. „Nimic nu prețuiește mai mult ca sângele unui popor”(*Comoara cucerită*), afirmă îndurerat poetul. Fiecare cetățean are datoria morală de a apăra și a asigura cu prețul propriei sale libertăți liniștea celorlalți, pentru ca faptele oribile, consumate deja, să nu revină obsedant : „Răspundem pentru om și pentru fiară, / să nu ajungă fiara iar să muște!”(*Conștiința*)- avertizează pe o notă ironică autorul. Datoria de a apăra bunurile spirituale și materiale vizează nu numai prezentul, ci și viitorul. Oricât ar încerca scriitorul să depășească amintirile, acestea se regăsesc în fiecare obiect cu care autorul intră în contact, provocându-i rememorări intense ale agresiunilor care l-au traumatizat pe Caraion și întreaga omenire. Poetul este profund îndurerat, protestând cu vehemență împotriva teribilei mașinării antiumane: „Dacă eu strig, strig după cumplitele / aduceri aminte, ce-și spintecă vitele /

deluroase de zăpadă...// În care cântec imnul o să cadă? // Orele se fac parabole, linii și asfalt / va fi oare pisc mai înalt? ”(*Vastificare*) - se întreabă, nu fără ironie, Ion Caraion. Dramatismul războiului, al consecințelor acestuia și al nemulțumirii față de conducerea instaurată vor fi resimțite și la nivelul colectivității. Satul în care se naște autorul este bolnav ; dar e o maladie a răzbunării : „M-am născut într-un sat ca o bubă, / sub munții amiezii (*Satul de la marginea bucuriei*). Asocierea cu o tumefacție nu este gratuită. Buba acestui sat, căruia îi sunt refuzate bucuria și alte plăceri ale vieții, amenință ironic să se spargă, ceea ce se și înfăptuiește ulterior, ameliorând starea de dezechilibru a sensibilității umane : „Ani...veșnicii. Coaja de pe el / căzu într-o dimineață cu rouă. / Prin ochii bunicii ninsese albastru- / până la zodii. Lună nouă”(*Satul de la marginea bucuriei*).

Dincolo de orice acte scrise ca indiciu al evenimentelor desfășurate în război, acte a căror lipsă de sinceritate nu poate fi exclusă în totalitate, experiența nemijlocită a oamenilor reprezintă o reală mărturie. *Porți de cetate* constituie un veritabil poem – retrospectivă, în care autorul elogiază palmele umane, cele care oferă hrană și care luptă pentru dreptate. Ironia autorului nu lipsește atunci când menționează stăpânii, consumatorii direcți ai bunurilor oferite de aceste palme - porți de cetate: „Din lacrima robului sub pumnul stăpânilor / a rumenit luna, înmugurea pâinea...”, dar, mai ales, : „palmele oamenilor sunt ca atlasele : / cu hărți sângerate în care se văd clasele / sociale, și lupta, și mersul / lor în istorie. / Pentru dreptate. / Palmele oamenilor sunt porți de cetate” (*Porți de cetate*).

Anii de detenție l-au afectat profund pe Ion Caraion, provocându-i neîncredere în oameni și un vid interior. Poeziile sale sunt reale căutări de sine : „Am uitat undeva o parte din mine / (...) / Fără mine întreg, mă voi prăbuși. / Fără mine întreg nu mai sunt eu” (*Ulissee*). Autorul este, adesea, dezarmat în fața celor care dețin supremația socială. Ironia poetului nu întârzie atunci când, luând drept interlocutor pomul, și acesta la fel de incapabil de opoziție, i se destăinuie asupra incapacității sale de a lupta cu inamicul: „Pomule - / eu am doar vorbele. / Tu ai doar frunzele. / Petrolul însă e ca o eventualitate, / el deschide o muzică torențială adâncă, / el e fără degete, fără carne. / Pomii nu cresc într-o zi. / Petrolul nu se oprește într-o definiție”(*Pe un pom din Câmpina*). Jocul de pete al petrolului este o metaforă a unei lumi fără zei, fără mitologie și fără civilizație.

Ciclul de versuri *Erau anotimpuri ciudate* cuprinde poeme scrise în timpul războiului (1939-1944). Și aici, autorul privește retrospectiv evenimentele desfășurate, oferind cititorului niște cuvinte-cheie, care servesc drept liant cu trecutul: „În 1939, / apa picura ca sângele. / Țări...bocanci...”(*Puține păsări*). „E-o lumină veștedă, bolnavă, / cu ceva de bandaj ca apa din tranșee”(*Vechime*). Umbra eroului se menține ironic în peisajul devitalizat al câmpului de luptă: „La iruga verde în pădure / pe-adormitu-n zale c-o siringă, / noi, de braț prin somn, l-am dus, să-l ningă-n / văi cu sirinși - solitudini pure. // Mai ții minte? Strămt, ca-ntr-o carlingă, / apa-i ciuruia peste femure. / Luna-n iarbă-vânăta secure - / începuse vinul să-și prelingă” (*Umbra eroului*).

Thanatosul care a luat în posesie tot universul poeziei lui Ion Caraion bântuie ca o fantomă. În acest grupaj de versuri se resimt influențe evidente ale lui Tudor

Arghezi. Toposul morții reprezintă spațiul în care colcăie stafii, înecați, jivine, fete moarte, ciori, cadavre, cranii albe, oase care în amurg sau noaptea comunică cu luna și fluturii, este o lume de cangrenă, de coșmar și de sinucigași, pe care o reneagă chiar și divinitatea, forța supremă ce se pare că rămâne glacială și insensibilă la doleanțele suferinzilor : „S-a făcut întuneric în Dumnezeu. / Pentru ultima oară, stingher, florile ca niște ceasornice / întorceau privirile către soare” (*În singurătatea luminii*). Dar, probabil, lampa care se va aprinde și țipătul unui copil reprezintă speranța continuității umane. În acest univers ostil existenței, inamicii lovesc prin surprindere chiar în locurile cele mai vulnerabile, atunci când acțiunile lor sunt cel mai puțin așteptate. Și în acest caz, ironia autorului este vădită și caustică : „, Nici o înțelepciune. O, suferind extaz ! / Era o miere vicleană. Zărilor s-au dat la o parte. / La o margine de drum mă uciseseră. / O cețoasă ticăloșie li se așeza blând peste priviri și vorbe / li se prelingeau mieroase. // (...) peste văile înfrângerii și ale sarcasmelor, paharnicii uitării / clătinând vreo perdea / strigă păsările. / Nici o înțelepciune...o, suferind extaz”. Dar brusc, poetul constată amenințator : „,Și dintr-odată oasele nu mai au liniște-n noi!” (*Antigona*).

Războiul nu este singurul care îi provoacă omului suferință; însăși natura, cu toate atributele sale, i se opune omului, lezându-i personalitatea: „Nu vedeți ?”- întreabă ironic poetul, „...drumul parcă are praf cu urzici / și soarele – dacă ar mai fi soare – ar frige-n răni ca- n fereastră. / Când trecem dimineața cu caii pe aici, / ne-nțepă-n gât mitralierele / și renii din tundre, în țeastă. // Câteva rafale...Vinul ne urcă în piept viermănos, / zgârie tăcerile ciung. / Pădurile cu trunchiul brusc și lăptos, / ca sânni de fată mare, ne-mpung. //- Bună dimineața, călători neștiuți ! / Reflectoarele străbat nopțile. Copacii se închină. / Ia-ți suflete, seara și du-ți / steaua ta polară, până s-o face lumină...” (*Incursiune virgină*).

În genere, ploile au, în poezia lui Ion Caraion, conotație negativă, morbidă, ele contribuie și la starea de confuzie umană. Poetul protestează indignat și îndurerat împotriva tuturor celor care se opun umanității : „Bărbații de-acolo, bărbații / au ieșit pe fereastra de lut ; /șesul i-a dus, vântul a suflat / și nu i-a mângâiat, i-a bătut”. Oamenii sunt anxioși și atât de profund transformați, încât Lazării morții dacă s-ar întoarce, nu i-ar recunoaște. Autorul este conștient de tentativa oamenilor de a simula din instinct de apărare ceea ce nu simt și nu cred cu adevărat și ironia lui nu întârzie să se manifeste : „Mint cugetele toate. Sufletu-l strâng, nu-l aud” (*Lazării morții*). Boala, moartea lasă amprente și asupra mediului urban. Existența umană se desfășoară într-un oraș-cangrenă, „în care putrezește tinerețea pe străzi”, iar sfârșitul este prematur. În „orașul-protestare” activitatea lucrurilor este deviată de la normal, aici prevalează boala cu sanatoriile sale, disperarea, plictiseala, totul provoacă durere, iar în fiecare dimineață începe atacul celor descompuși (*Cangrenă*).

Fetele se uită prin pomi reprezintă ciclul de versuri-incantații de dragoste, penetrate, însă, de unele reminiscențe ale durerii pe care omul încearcă să le depășească prin tendința spre ideal. Accentele tanatice nu lipsesc, însă, din aceste jocuri erotice de o muzicalitate aparte, după care se ascunde drama umanității: „Pașii cuiva s-au oprit în noapte. / Din ochii ei ca fumul de țigară

zbură un fluture” (*Îndepărtare*), „Craniul nopții domină încăperea.” (*Prelungirea cuierelor cenușii*), „Fata de tăcere avea pete pe obraz, / dar prin degetele ei se-auzea luna.” (*Sidef*), însă poezia în care thanatosul predomină este (*Umbre*). Ironiile poetului sunt prezente atunci când rememorează momentele petrecute alături de câte o femeie, care, uneori, îl dezamăgește. Aceste ironii se prezintă ca o concluzie, sau o morală, după ce autorul trece în registru lucrurile și amintirile care le-au servit celor doi iubiți drept elemente de legătură: „Topit buchet, în geam, de chihlimbar, / te va iubi un prost ori un barbar” (*Dar frumusețea*). Dezolat, autorul blestemă ființa care i-a provocat suferință (un blestem din dragoste), dar se blestemă și pe sine însuși: „Nu le-aș mai ști acelor mâini chipul” (*Ca-ntr-un târziu*). Poetul își ceartă ironic iubita: „Că te-am desprins din marea ta plecare, / n-așterne cergi și nu scula obcine. / E pustnicia zidului din mine / în fiecare ghimpe de pe floare. // Și-n fiecare om e-o sărbătoare / din fânurile coapte care-adie / prin părul tău, măi dragoste târzie, surpată-n ciutura fântânii care moare”, rememorând, cu o durere plăcută, clipele petrecute împreună: „o cingătoare-n vânt mai spune parcă / de-nțaiul dans, de-nțai-ne sonată. / Pe-aceste flori, iubito, niciodată / au nu vom ști ce liniște le-narcă?” și, fiind tentat să revină la trecutul ce încă se mai păstrează viu: „nu vreau să-ți scriu, și totuși mă învinge / și goana fagilor și proaspăta-le gală-/ și iar aud trecutul cum se scoală, / și iar zăvorul sare ca o minge”. (*Cântec albăstrui*).

Autorul este caustic și cu acele fete bolnave care, neținând cont de ideea de castitate, pendulează undeva între infern și paradis, rătăcite, poate, într-un purgatoriu.

Aflat în dizgrația autorităților, scriitorul trăiește poezia cu dramatism. „Pentru Ion Caraion, poezia devenise o condiție sine qua non a existenței, numai prin poezie se putea exprima starea omului contemporan cu individualitatea confiscată de doctrinele colectiviste”¹. Oamenii săi sunt contradictorii, experiențele acumulate de ei sunt diverse și, de cele mai multe ori, provoacă suferință. Tendința de ironizare a valorilor decăzute, contestate, a ceea ce-l înconjoară pe poet și încearcă să-i lezeze personalitatea sunt caracteristice poeziei lui Ion Caraion. „Mă numesc Ion Caraion” - scria poetul în anul 1982, din Lausanne (Elveția, unde plecase din 1981), și sunt unul din scriitorii ce nu mai pot fi dați afară din literatura română nici de vreun partid, nici de gloanțe, (...) nici de vreun dictator.”

Ion Caraion – Between Irony and Protest

Ion Caraion is one of that group of writers who, at the risk of being expelled out of the country, detained in concentration camps, or prisons with very severe conditions, despite of their fear to be exterminated, vehemently opposed the antidemocratic laws of the regime. This attitude towards the propagation of human freedom and moral values led to the constitution of Caraion's numerous volumes of poems. In these poems the author protests against the regime's policy, dramatic for humanity; Caraion adopted an antiwar position, bantering the degraded values and everything that opposes human existence.

¹ Emil Manu, *Ion Caraion*, București, Editura Universal Dalsi, 1999, p. 72.